

גְּמָרָא. וּבְמִרְתָּא. הוא מין ירק מסויים (ראה רש"י ופיהמ"ש לרמב"ם), אבל בסתם ירק מר אין יוצאים ידי חובה, כי 'מרורים' האמורים בתורה, הם רק מחמשת המינים המנויים במשנה, שהם שנקראו 'מרור' בזמן מתן תורה (ע"פ רמב"ם חמץ ומצה ז, ג, מג"א תעג, טו ובשם הר"ש, וראה בית מאיר שם). ויש שכתבו, ש'מרור' שאמרה המשנה, כוונתה לכל ירק מר הראוי לאכילה, שגם בו אפשר לצאת ידי חובה (ריטב"א בשם הרא"ה), שכל ירק מר הוא בכלל 'מרורים' שהזכירה התורה, לפי שהטעם לאכילת מרור הוא זכר ל'זימרו את חייכם', ובכל ירק מר יש זכר לכך (חיון שפא, להלכה, ראה הלן ד"ה מצוה).

אף עֶרְקָבָלִים, זהו המין הנקרא 'אצוותא חרוזיתא' (גמ' עירובין כו, ב), והוא סבי עבה הגדל סביב הדקל, ונכרך ועולה בו, ויש בו טעם מרור. ונקרא 'חרוזיתא' על שם שהוא מקיף את הדקל בכריכות תכופות כמחרוזות (רש"י כאן ושם), ואינו חלק מהדקל, שהרי צריך שיהיה המרור מין זרעים, כמבואר בגמ' להלן, אלא הוא מין ירק בפני עצמו הגדל סביב הדקל (ורבנו דוד וחי' הר"ן בביאור רש"י כאן, ושלא כתוס' עירובין שם בדעת רש"י שהוא ממין הדקל). ו'אצוותא דדיקלא' שאמרה הגמ' לעיל שהוא 'חרוזינא' [המבוא במשנה כאחד מחמשת מיני מרור שיוצאים בהם לכולי עלמא], הוא מין ירק אחר הנכרך גם הוא סביב הדקל (תוס' שם, וכן מבואר ברש"י כאן, ושלא כתוס' בסוכה יג, א, ששינה מין אחד).

ושאר תלמידי רבי אליעזר שחלקו על שמועה זו [כמבואר להלן], סברו שאין יוצאים בערקבלים אף שהוא מר, לפי שאין לו שרף ולחות (ריטב"א עירובין שם ע"א, בשם רבנו חננאל). [אך ירק מר שיש לו שרף ולחות, מודים הם שיוצאים בו אף שאינו מחמשת המינים המנויים במשנה (וראה דעת הסוברים כן לעיל ד"ה גמרא)].

ולדעת הסוברים (לעיל שם) ש'מרורים' האמורים בתורה הם דוקא מחמשת המינים המנויים במשנה, יש לומר שבזה גופא נחלקו רבי אילעא ושאר תלמידי רבי אליעזר, שלדעת רבי אילעא, רבי אליעזר סובר שכל ירק מר הוא בכלל 'מרורים', ועל כן יוצאים בערקבלים, ולדעת החולקים עליו, אין יוצאים בו כיון שאינו מחמשת מיני מרור (משנת יעבץ או"ח יז [ראה שם שביאר מדוע נקט רבי אליעזר דוקא ערקבלים ולא כל ירק מר]; להורות נתן מועדים ב עמ' רסז-רסט).

ויש שכתב, שערקבלים הוא חלק מהדקל, ולדעת רבי אילעא, לרבי אליעזר אין צריך שיהיה המרור מין זרעים, ואילו החולקים על רבי אילעא סברו, שכולי עלמא אין יוצאים אלא במין זרעים (ריטב"א שם).

וּכְשֶׁבִּאתִי לִפְנֵי רַבִּי אֱלִיעֶזֶר בֶּן יַעֲקֹב הֻדְּהָ לְדָבְרִי. ומה שאמר רבי אילעא שלא מצא חבר לדבריו, כוונתו היתה שלא מצא מי ששמע כך מפי רבי אליעזר עצמו, כי רבי אליעזר בן יעקב שמע זאת רק מפי אחרים בשם רבי אליעזר (תוס' עירובין כו, ב; רש"י כאן ושם, ע"פ הריטב"א שם בע"א). או שרבי אילעא אמר שלא מצא חבר לדבריו מתלמידיו של רבי אליעזר, ורבי אליעזר בן יעקב לא היה מתלמידיו (תוס' שם).

מִצְוַת בְּחֻזְתָּא. שמצוה להקדימה לכתחילה לשאר מיני מרור, לפי שיש בה זכר לשיעבוד ולהצלה ממצרים, כמבואר בגמ' להלן (רש"י). ואם אין לו חזרת, יקדים את המינים כפי הסדר שהם שנויים במשנה (הגהות מיימוני חמץ ומצה ז, כ). ויש שכתב, שאין כוונת הגמ' שחזרת עדיפה על שאר מינים, אלא שמקיימים את המצוה גם בחזרת אף על פי שהיא מתוקה ואין בה מרירות, ואין צריך לחזר אחר המינים שהם מרים (ב"א או"ח תעג, בדעת הרמב"ם שהשמיט דין זה, ושכן מבואר בדבנו ירוחם. ומלשון רבינו ירוחם נראה שגם החזרת מרה קצת, אלא ששאר המינים מרים יותר, וכן מבואר בלבוש שם ה, ובהך יעקב שם, יח).

מִשְׁנָה. אֶבֶל לֹא כְבוּשִׁין בחומץ (רש"י), או במשקה חריף אחר (ראה שו"ע הרב או"ח תעג, כט). אבל במים אינו נקרא כבוש, וכמו שלענין בליעת איסור, כבוש במים אינו נקרא כבוש (מג"א שם, יד, בדעת רש"י, שהוא לשיטתו לקמן עו, א, לענין בליעת איסור בכבוש). ויש סוברים, שגם לענין איסורים כבוש במים מעת לעת נקרא כבוש, והוא הדין לענין מרור הכבוש במים מעת לעת, התבטלה מרירותו ואין יוצאים בו (שם, כדעת החולקים לענין איסורים בב"י י"ד קה), אלא שכבישה בחומץ חמורה יותר, שאין צריך שתהא מעת לעת, אלא רק כשיעור שיתן את הכבוש על האש ויתחיל להרתח (שו"ע הרב שם, וכמו לענין איסורים כמבואר בשו"ע י"ד שם סעיף א). ויש שכתב, שלענין מרור לכולי עלמא אין כבוש אלא בחומץ, כיון שפסול כבוש במרור הוא מחמת שאין בו טעם מרור, כמבואר בגמ' להלן (ע"ב), וכבישה במים אינה מבטלת ממנו טעם מרור (חק יעקב שם, כ).

■ להלכה, אין לשרות את המרור אפילו במים [כדעת המג"א להלכה], ואף הנוהגים לקחת חרי"ן למרור, לכתחילה יש ליזהר שלא לשרותו במים מעת לעת, ובדיעבד יש לסמוך להקל אם אין לו אחר, משום שאנו רואים שגם לאחר שרייתו במים עדיין יש בו טעם מרור. אבל בעלי החרי"ן אין להקל, כי בהם יתכן שמתבטל טעם מרור ע"י כבישה במים מעת לעת (משנ"ב שם, לה).

וּמִצְטָרְפִין לְכִזִּית, והחידוש בזה הוא, שאין אומרים שטעמיהם השונים מבטלים זה את זה, אלא כיון שלכולם יש טעם מרירות, מצטרפים (ר"ן על הרי"ף), או שהחידוש הוא, שאף שהם מינים שונים של ירקות, מצטרפים הם זה לזה (מהר"ם חלאווה), ולפיכך לגבי מצוה לא הוצרכה המשנה לומר שחמשת המינים מצטרפים לכזית, ששם אין בכך כל חידוש (שם ושם). ויש שכתב, שכוונת המשנה היא גם לענין צירוף חמשת המינים לכזית מצוה, רק שהמשנה המתניה עד שהשלימה את דיני מצוה ומרור (ר"י מלוויל). [וראה דעת החולקים בביאורנו לעיל (לה, א סוף ד"ה תנא)].

והטעם שצריך שיעור כזית במרור, הוא משום שמבכר עליו 'על אכילת מרור', ואין אכילה אלא בכזית (רא"ש י, כה). כלומר, כיון שמבכרים עליו בלשון אכילה, צריך לאכול ממנו כזית (תרומת הדשן רמה ושאתא אריה ק, בדעת הרא"ש). ולפי זה, במרור שבכורך אין צריך כזית, שהרי אין מברכים עליו (שאתא אריה שם). ויש שפירש, שמכך שתיקנו חכמים נוסח זה, מוכח שהיה מקובל אצלם שהוקש מרור לפסח ומצה (שו"ת חתם סופר או"ח קמ, בדעת הרא"ש, ולפי זה גם מרור שבכורך צריך כזית, וכן מבואר בטור או"ח תפו, בדעת הרא"ש. אמנם ראה מועד לדוד א, מז שביאר, שאף אם הטעם שצריך כזית הוא מחמת נוסח הברכה, מכל מקום צריך כזית בכורך, שכן מבואר בטור [שם תעה, בשם אחיז ה"ד יחיאל], שלמצוה מן המובחר אין להפסיק בין הברכה לבין אכילת הכורך, כדי שתעלה ברכת המצה והמרור גם לכורך).

יּוֹצֵאִין בְּקֻלָּה שְׁלֵהָ, אך לכתחילה עדיף לצאת בעלים (מג"א תעג, יב), כיון שמהם יכול לאכול כזית בקלות יותר (ט"ז שם, ה). ■ להלכה, יוצאים לכתחילה בין בעלים ובין בקלחים, ובלבד שיהיו העלים לחים (משנ"ב שם, לה. וראה שעה"צ שם, נג, שציין לדעת המג"א והט"ז).

וּבְכִמְאִי, אף שאסור באכילה מדרבנן. ובטעם הדבר, ראה בגמ' לעיל (לה, ב) לענין מצת דמאי.

וּבְמַעֲשֵׂר רִאשׁוֹן שֶׁנִּטְלָה תְּרוּמָתוֹ וּמַעֲשֵׂר שְׁנִי וְהַקֹּדֶשׁ שֶׁנִּפְדָּה, והחידוש בזה, ראה בגמ' לעיל (לה, ב) לענין מצת דמאי.